

SZEMLE

Köpeczi Béla: Döntés előtt (Az ifjú Rákóczi eszmei útja). Akadémiai Kiadó, Bp. 1982. 228 l. 82 t.

Nemcsak politika- és eszmetörténeti, de könyv- és könyvtártörténeti szempontból is tanulságos, értékes eredményeket közreadó kötet Köpeczi Béla új Rákóczi-könyve. A szerző abból a közismert tételből indul ki, amely szerint a könyvek, főként az ifjúkori olvasmányok vizsgálata révén az olvasó személyiség gondolkodói-eszmei fejlődése, ideológiai arculatának kialakulása megragadható, s ezt alkalmazza Rákóczi egyes életszakaszainak bemutatásakor. Az erre vállalkozó kutató abban a szerencsés helyzetben van, hogy az olvasmányok hatását bizonyos mértékig ellenőrizheti is, a könyvjegyzéken szereplő tételek ismertségét kontrollálhatja, mégpedig kétféle módon is. Egyfelől a fejedelem két önéletrajzi művének (*Confessiones*, *Memoires*) idevágó megjegyzései, másfelől a történeti események, az életrajzi mozzanatok révén, s így válhat teljessé a kép. Az olvasottság, a könyvekben rejlő műveltséganyag világnézetté szilárdulásának menetét vázolja fel tehát a szerző, láthatóvá téve ezáltal a politikai tettekig vezető út állomásait, annak buktatóit és nyílt szakaszait, emelkedőt és lejtőt egyaránt.

Régebbi századok könyvkultúráját illetően messzemenően igazat adhatunk a megállapításnak, amely szerint „nem valamiféle esetlegesség jellemezte a könyvek gyűjtését” (12. l.). A tudatosságra, a gondos válogatásra mi sem jellemzőbb, mint az, hogy egyes főúri—főpapi könyvtárak külön listákat állítottak össze megbízottjaik számára a beszerzendő könyvekről. Már csak a kötetek igen magas ára sem sok véletlenszerűséget engedhetett meg, így a könyvtári listák híven tükrözik a tulajdonos szellemi orientációját, műveltségét.

Rákóczi gyermek- és ifjúkori olvasmányai a jellegetesen 17. századi barokk vallásos szellemet árasztják. Az ifjú feje-

delem *Libellus alphabeticusa* (Kassa 1674), imádságoskönyvei, tankönyvei, a *Cantus catholici* egyaránt azt a világszemléletet közvetítették számára, amely végső soron Pázmány Péter munkásságára vezethető vissza (30. l.). A Biblia Káldi-féle fordítása, valamint Petrus Canisius németalföldi (s nem pedig olasz, 33. l.) származású jezsuita *Parvus catechismus* Rákóczi „alapkönyvei” közé tartoztak. Nehéz kérdés, hogy vajon anyja mellett, a munkácsi várban ismerhette-e Zrínyi Miklós *Szigeti veszedelmét*. A feltételezés, amely szerint ismernie kellett, logikus, noha adatszerűen nem igazolható. Feltűnő azonban, hogy későbbi írásaiban nem emlegeti, nem utal rá, pedig e nagyszabású remekműnek nagy hatást kellett volna rá tennie, az ugyanis nehezen hihető, hogy teljességgel érzéketlenül ment volna el az eposz eszmei, erkölcsi és esztétikai értékei mellett. E ponton csak a Zrínyi-életmű utóéletére vonatkozó kutatások adhatnak majd választ.

Bécsben, majd itáliai peregrinációja során rendkívüli mértékben kitágult az ifjú főúr eszmei horizontja. A kegyességi és hitvitázó irodalom oly nagy mennyiségben megismert alapművei mellé most már földrajzi, történelmi, jogi, erkölestani és elmélkedő olvasmányok egész sora társult, amely a bécsújhelyi börtönben eltöltött időszakig azután állandóan bővült. A könyvek elolvasásának pontos kronológiáját ugyan nem ismerjük, így is kirajzolódik azonban az egyre öntudatosabbá váló ifjú eszmélkedésének íve, szellemi gyarapodásának irányvonala.

Latin és francia nyelvismerete szinte korlátlan lehetőségeket nyitott előtte ahhoz, hogy a korszerű európai kultúrában tájékozódhasson, s ezt a nyitott szellemű, érzékeny, lojalitás és alkalmazkodás ellenpólusai között töprengő Rákóczi meg is tette. Végül is reális képet alkothatott arról, milyen helyet foglal el Magyarországon az európai politikai konstellációban, ugyanis hazája történelmét is túlnyomórészt külföldi forrásokból tanulmányozta (160—

180. l.). Ez a tájékozottság a szabadságharc későbbi vezérének politikai elgondolásaiban fontos szerepet játszott, ez segítette őt mozgalmá nemzetközi összefüggéseinek felismerésében és alakításában. Más kérdés, hogy külügyi kapcsolatai mégsem lehettek majd sikeresek, mert az erőviszonyok kedvezőtlenül alakultak. Az olvasmányanyag elemzése végeredményben meggyőzően bizonyítja, hogy Rákóczi személyiségének legfontosabb összetevői között hivatástudatát, a családi-nemzeti hagyományt, a devotio moderna és a sztoicizmus által meghatározott etikumát, valamint a történelmi helyzetből fakadó feszültséget említhetjük.

Csupán néhány gondolatot emelhetünk ki ehelyütt Kőpeczi Béla tanulmányából; úgy hisszük, módszerét haszonnal lehetne alkalmazni a magyar politikai és szellemi élet más vezéregyéniségeinek vizsgálatakor is. A könyv valamennyi fejezetében szembetűnő a szerző elemzéseinek alaposága, a vizsgált jelenség minden részletére kiterjedő figyelme. De ez a figyelem minden adatot, minden árnyalatot a lényeg szempontjából mérlel, történeti, társadalmi és művészi jelenséget szerves egységben szemlél, hogy ezáltal minden köztöttségtől mentesen, tárgyilagosan ítélessen a nemegyszer meglehetősen bonyolult kérdésekben. Ez az ellentétes véleményeket is szembesítő, minden állásponttal gondosan számoló, a szilárdnak hitt megállapításokat is ellenőrző gondosság Kőpeczi Béla kötetét izgalmas olvasmánnyá teszi, olyan könyvvé, amelyet mind a szakemberek, mind pedig a politikai gondolkodásunk múltja iránt érdeklődő olvasók az új eredményeknek kijáró érdeklődéssel tanulmányozhatnak.

BITSKEY ISTVÁN

Kiss István: Az Athenaeum könyvkiadó története és szerepe a magyar irodalomban
Bp. 1981. Akadémiai Kiadó

Egy könyvkiadó működésében ott tükröződik az adott ország, kor és társadalom politikai, szellemi képe. Egy-egy ilyen cég kiszolgálója és egyúttal alakítója is kora igényeinek. Így nyújt a könyvkiadás-történet egy sajátos új rálátást egy adott kor történelmi megközelítéséhez.

Kiss István érdeme, hogy felismerte a könyvkiadás-történet sajátos szerepét a politikai, szellemi élet tárgyalásában. Módszertanilag az egyes kiadók működésének vizsgálatánál természetesen a nyomdász- és könyvkereskedelemtörténetírás kimunkált ösvényein haladhatott, mind a forráskutatást illetően, mind a cégtörténet

fő tartópilléreinek lerakásakor. Azonban egy ilyen könyvkiadóüzem tevékenysége sokkal szerteágazóbb, bonyolultabb mechanizmus, mint az egykori kis üzemeké volt. Így az elemzés részterületei, az ipar- és gazdaságtörténet, valamint a tudomány- és irodalomtörténet körén túl vezetnek. A termelés mennyiségi mutatói, mind a címek, mind a példányszámok vonatkozásában, lehetőséget teremtenek arra, hogy a kiadó tevékenységének hatását egyes társadalmi struktúrák szellemi, politikai arculatának alakulásában betöltött szerepe szerint is értékeljük. Így válik a kiadótörténet egyetemesebb érvényűvé és nyújthat segítséget egy tágabb értelemben vett társadalomtörténeti kép megrajzolásához.

E koncepció jegyében tekinthetjük Kiss István monográfiája kiinduló pontja egy háttérének egyaránt a kor politikai, ideológiai viszonyainak, a könyv és olvasói, az írók és az irodalom helyzetének ismertetését. Mintegy nemcsak bemutatva azokat a körülményeket, feltételeket, amelyek között a kiadó tevékenykedett — de részint az olvasóra is bízva a köztől gazdag tényanyag mozaikdarabkáinak felrakását.

A kiadó sok évtizedes működésének teljes történeti feltárására azonban Kiss István nem vállalkozhatott. Az „Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt” nyomdai és terjesztési dolgairól csak érintőlegesebben esik szó. Reflektorfénybe a kiadói tevékenység és — ezen belül is — az Athenaeum kétségtelenül legeredményesebb és csillogóbb korszaka — a két világháború közötti periódus került.

Kiss István munkáját megnehezítette az a tény, hogy könyve e műfajban, az első kiadótörténet volt, és így nem állt a rendelkezésére még megfelelő mennyiségű történeti tényanyag az összehasonlításhoz, néhány jelenség okainak felfejtéséhez. Így például a fiatal nemzedék tagjainak a harmincas évek derekán, negyvenes évek fordulóján a Franklin Társulathoz, majd a Révai Testvérekhez való szorosabb kötődésének az a nagyon egyszerű oka, hogy e két kiadónál töltött be ekkortájt vezető funkciót e nemzedék két jelentős szervező egyénisége, a Révainál majd Illés Endre, a Franklin Társulatnál Péter András. Önmagában, egyedül Sárközi kevés volt az irodalomszervezés egész feladatának betöltésére, pontosabban e hiányok jelzik Sárközi valódi helyét és erejét a kiadó-vállalatnál.

E nemzedék jelenléte és túlsúlya látszik szerepet játszani például a Franklin Társulat külföldi modern irodalmi tájékozódásának az Athenaeumhoz viszonyítható jóval nagyobb arányában. Hiszen éppen majd közülük az esszéírók legjobbjai vál-

laják ezeket a fordítói feladatokat, és maga Bálint György is — az Athenaeum és a *Pesti Napló* egyik fő erőssége — szívesen dolgozik más kiadóknak. Sajátos és a fentiekből következő tény, hogy 1941 után — és ugyancsak Teleki láthatatlan támogatása nélkül — a szellemi ellenállás fordítói programja majd e nemzedék kezében terebélyesedik ki. De nem az Athenaeum, hanem részben a Franklin Társulat és más kisebb jelentőségű cégeknél, mint az Officina, Cserépfalvi, Faust stb.

Kiss István Athenaeum monográfiája elsősorban az irodalomtörténetírás számára ad reveláció értékű adatokat. Számos más vonatkozásban továbbgondolkodásra invitál. Ha az 1933 előtti és utáni Athenaeum kiadáspolitikáját áttekintjük, különös hangsúllyal az 1938 utáni állami ellenőrzés alatti periódust és benne csak olyan prominens alkotók, mint Móricz és Babits könyveinek sorsát, a kiadóhoz ez idő tájt fűződő viszonyukat — valószínű finomítanunk kell az eddig egyértelműen és elenségesre rajzolt Miklós Andor portrén. Hasonlóképp elkerülhetetlenek látszik a harmincas évek derekától a *Magyarországot*, majd később a *Hida*t szerkesztő Zilahy Lajos irodalomszervező szerepének alaposabb elemzése.

Kiss István Athenaeum monográfiája egy új szakterület kimunkálásának első, iskolát teremtő produktuma. Most már a szakkutatáson a sor, hogy ezen az úton tovább lépjen.

VOIT KRISZTINA

Dán, R.: Matthias Vehe-Glirius. Life and Work of a Radical Antitrinitarian with his Collected Writings. Budapest, Akadémiai Kiadó—Leiden, Brill, 1982. 403 l.

Az erdélyi szombatosság tudományos irodalmának feltételezése szerint ez a vallási mozgalom kizárólagos magyar jelenség volt. Eösi András környezetéből terjedt el az 1588-as esztendő követően. Varjas Béla 1970-ben (RMKT 17. század/5, p. 6.) annak a sejtésének adott kifejezést, hogy ez a radikális antitrinitárius eszmeáramlat Nyugat-Európából került Erdélybe. Közvetítője egy általa kiadott korabeli, magyar nyelvű, szombatos szövegben szereplő Matthias Glirius lehetett. A XVI. század végi vitairatban Gliriusról csak törmelék adatok maradtak ránk. Még kevesebbet tudott a szakirodalom a kortársak által elmarasztalóan idézett és eretneksegeit tartalmazó *Mattanjah* című könyvről.

Dán Róbert a kevéske adat alapján kezdte meg kutatásait Matthias Vehe-Glirius életművének feltárására. A pfalzi

származású szerző a heidelbergi egyetemen ismerkedett meg a XVI. század második felének szabadgondolkodó áramlataival és Tremellius tanítványaként a héber nyelvvel. Johannes Sylvanus és Adam Neuser társaként erdélyi könyvek hatására lett antitrinitárius. A Dávid Ferenc által kimunkált eszmerendszertől továbblépve eljutott az újszövetség radikális kritikájához. Fejlődésének jelentős állomása volt a Köln környéki zsidók között megismert középkori zsidó filozófus, Joseph Albo héber nyelvű *Ikkarim* c. munkája. Dán felderítette, hogy a Kölnben és környékén az 1570-es évek közepéig tevékenykedő pfalzi tudósjelölt latin fordítást készített e műből *Liber fundamentorum* címmel. Kívülre héberből németre fordította a középkori zsidó exegézis nagy alakjának, Dávid Kimchinek kommentárját Ámosz könyvéhez, valamint Selómó Jiccháki, Ábrahám Ibn Ezra és mások magyarázataival a Zsoltárok könyvét. E művekből nem maradt meg semmi. Csupán az alapos és részletes filológiai munka tárta fel egykori létezésüket. Dán kutatásai előtt hasonló sorsa volt Glirius főművének, a *Mattanjah*nak is. XVIII. századi néhány utalás alapján sikerült Utrechtben felfedeznie a Kölnben 1578-ban nyomott könyvet. A *Mattanjah* szerzőjének célja annak bizonyítása volt, hogy az újszövetség nem isteni kinyilatkoztatás. Az Apokalipszis könyve tekinthető csupán annak. Másrészt — középkori héber források alapján és az exegézis módszereinek felhasználásával — azt kívánta igazolni a kor tudományos színvonalán, hogy az evangélisták és az apostolok iratai az ókori zsidó exegézis módszereivel készített ószövetség-kommentár. Céljuk annak igazolása, hogy Jézus volt a Messiás, de a szabad akaratlan rendelkező kortársak ellenállásán meghiúsult isteni küldetése. Az ószövetségben kinyilatkoztatott törvényt nem váltotta föl a hit. Jézus kortársai üdvözülhettek csupán a Messiásban való hit által. Halálával az ószövetségi törvény változatlanul érvényben maradt és követendő a rabbinikus tanításokkal egyetemben. Ez utóbbiak az ószövetség szövegéből — ennek szellemét követve — vonták le teológiai következtetéseiket. Vehe-Glirius azzal határozta el magát a zsidóktól, hogy hitte a Jézus—Messiás azonosságot. A kereszténység összes irányzatától pedig azzal, hogy Jézus halála után továbbra is érvényesnek tekintette az ószövetség törvényeit és a rabbinikus tanításokat. Eszkatológiai érveit azzal vezeti be, hogy Jézus — halálát követően — semmit sem tehetett az emberiségért. Az Apokalipszisben jelzett újabb eljövetele pedig csak akkor lesz időszerű, ha

a földi emberek önként csatlakoznak az isten és ember között létrejövő új szövetséghez.

Vehe a mai újszövetségi kritika előtt mintegy négyszáz évvel kimutatta, hogy az evangélisták és apostolok iratai szerkezeti két nagy csoportra oszthatók. Az egyik a psát, azaz a sensus litteralis, mely — Vehe szerint is — hitelesnek tekinthető, s az ószövetség szövegének betű szerinti értelmezését adja a Jézus—Messiás koncepcióban. A másik nem teológiai érvenyi, csak irodalmi jellegű díszítés. Ez az ún. drás, az allegorikus magyarázat. Az új-szövetség szerzői ezeket mint mindenki által érthető normákat szőtték irataikba, mivel maguk is és feltételezett olvasóik is — származásuknál fogva — jól ismerték ezeket a héber irodalomban köztudott módszereket. A *Mattanjah* szövegében Vehe a kereszténységnek az ószövetségtől eltérő nézeteit abból vezeti le, hogy a korábbi korok a drástípusú hivatkozásokat is isteni kinyilatkoztatásoknak tekintették.

E hatalmas munkához Vehe felhasználta az ókortól a középkorig terjedő zsidó bibliai, bizonyos esetekben talmudi szakirodalmat is. Koncepciójának felépítéséhez különös hatással volt rá az 1413/14-ben lezajlott tortosai hitvita egyik szereplőjének, Joseph Albonak említett munkája. Vehe a fent már említett források alapján idézte a *Mattanjah*-ban és más írásaiban azt a gondolatot, amely koncepciójának további kiindulópontja lett: „Minden isten kezében van, kivéve az istenfélelmet.” Ennek hangoztatásával szembefordult a kálvinista predestináció tanításával, és hosszan fejtette ki, hogy az emberi szabad akarat független az istentől, sőt azzal szembe is kerülhet, amint az Jézus esetében történt. Amikor Vehe — Glirius álnéven — 1578 őszén a kolozsvári unitárius kollégium rektoraként elmondotta bemutatkozó beszédét, Erdélyben fellángoltak a viták Dávid Ferenc feltételezett „judaizáló” nézetei körül. Dán részletes történeti és filológiai elemzésében megállapította, hogy a Dávid Ferencnek tulajdonított zsidózó nézetek, melyeket ellenfelei politikai okból kapcsoltak nevéhez, tulajdonképpen Vehe-Glirius *Mattanjah*-jának tanításai. A püspök 1579-ben történt elítéltetése már Lengyelországban találta az időközben Erdélyből kiutasított német gondolkodót.

Dán nyomozásaiból tudhatjuk meg, hogy hitterjesztő munkáját Litvániában, majd Krakkó környékén folytatta. Itt használta harmadik álnévét, a Teodosius Schimberget. Schimberg azonos az Erdélyben működött Matthias Gliriussal, Mat-

thias Glirius pedig nem más, mint Matthias Vehe. Schimberg radikális antitrinitárius könyvsorozatát indított Krakkóban, amelynek két darabja maradt reánk. Az első Johannes Sommernek 1574-ben befejezett s 1582-ig kéziratban maradt munkája: a *Refutatio scripti Petri Caroli*. Ehhez Schimberg terjedelmes episztolát csatolt, amelyben ismét Joseph Alborna támaszkodva körvonalazta teológiai nézeteit. A sorozat második darabja *Tractatus aliquot* címmel 1583-ban jelent meg. Ez a tanulmánygyűjtemény egykori társai, Johannes Sommer, Adam Neuser és saját írásait tartalmazza.

Dán különös érdeklődéssel fordult az erdélyi szombatosság keletkezésében döntő szerepet játszó *Mattanjah* és Vehe-Glirius más írásai felé. Elemzése során szöveg-bizonyítékokkal igazolja, hogy Varjas sejtése helyes volt: a szombatosság ránk maradt, első szöveges emlékei a *Mattanjah* és más Glirius-iratok magyar interpretációi. Amikor Lengyelországban Glirius körül az erdélyi szombatosokhoz hasonló csoport szerveződött, a pfalzi eretneknek távoznia kellett az országból. Előbb Németországban bukkant fel, ahol a *Liber fundamentorum*ot propagálta. Majd Hollandiában a remonstransok előfutárai között fordult meg. Végül — 1590 tavaszán vagy nyarán — Emdenből menekülve a gretzyli vár foglya lett. A bírósági jegyzőkönyvek fennmaradt töredékeiből tudjuk, hogy Matthias Glirius-Vehe a börtönben is ragaszkodott merész, radikális, antitrinitárius, judaizáló nézeteihez. Az is kiderült, hogy Németország, Erdély, Lengyelország és Hollandia egyes területein számos követője akadt. 1590 utolsó napjaiban börtönében halt meg.

Dán könyve az európai eszmétörténet e sajátos gondolkodójának teljes életpályáját mutatja be. Németül és latinul írt műveinek forrásait vizsgálva jut el a középkori zsidó filozófiához, bizonyítva ezzel is, hogy a radikális, antitrinitárius gondolat XVI. század végi fejlődésében döntő szerepet játszottak a héber források. A magyar művelődéstörténet kutatói számára feltárt és bemutatott európai összefüggések elsősorban az erdélyi szombatosság eszmerendszeréhez kínálnak új szempontú forrásanyagot. Az európai tudomány is nívumként köszönheti a szerző munkáját.

A kiadvány értékét emeli, hogy az olvasó facsimilében kézbe veheti a *Mattanjaht*. Aki hasonló természetű kutatásokkal foglalkozott, hatványozottan tudja értékelni azt a szinte detektív munkát, amelylyel a szerző követte a halovány nyomokat. Ezek vezették el Utrechtbe, hogy

ott az aprónyomatványok között rábukkanjon a *Mattanjah* egyetlen megmaradt példányára. Ez igazolta mindazt, amelyet korábban erről megállapított. Nincs véletlen a felfedezésben. Az találja meg a keresett művet, aki a felfedezésre felkészült. Hiszen az évszázadok során számos kutató, olvasó, könyvtáros kezében volt a gyűjtőkötet, de senki sem tudta, mit forgat. Dán kezében kelt életre a holt betű. Neki köszöni a mű, a szerző és az eszmerendszer a feltámasztását. Auctori salutem!

SCHNEIDER SÁNDOR

A magyar irodalom és irodalomtudomány bibliográfiája 1978. (Szerk. NÉMETH S. Katalin. Bp. 1982. Országos Széchényi Könyvtár, 478 p.

A különböző szakterületek nemzetközi irodalmát feltáró egyetemes bibliográfiák mellett elsősorban a nemzeti tárgyú diszciplínák területén szükség van nemzeti szakbibliográfiákra is, hiszen a hazai eredmények, az adott tudomány helyzetének, fejlődési irányainak áttekintéséhez ezek a legfontosabb eszközök, a terület kutatói számára pedig nélkülözhetetlen forrásul szolgálnak. Mindez különösen áll az irodalomra és irodalomtudományra.

Ennek szükségességét kiváló hazai bibliográfusaink európai viszonylatban is korán felismerték, s így már a múlt század 70-es éveitől folyamatosan jelentek meg a magyar irodalom és irodalomtudomány alkotásait regisztráló bibliográfiai összeállítások. Ezek használatában a visszakeresés nehézségein túl a legtöbb problémát ma is az okozza, hogy gyűjtőkör, szerkesztési elv, megjelenési forma tekintetében nem alkotnak egységes sort. Ráadásul az utóbbi időben a kurrens tájékoztatás célját szolgáló regisztrációk egyre nagyobb késéssel jelentek meg, így alapvető rendeltetésüknek eleve nem tudtak megfelelni. A helyzetet még súlyosbította, hogy a legutóbbi időnkig nem rendelkeztiünk retrospektív irodalomtörténeti bibliográfiával sem.

Az elmúlt 10–15 évben a magyar irodalom és irodalomtörténet bibliográfiai műhelyeiben jelentős feltáró munkák kezdődtek. Az eddig megjelent művek azt bizonyítják, hogy ezek a munkálatok összehangoltan, egymással egyeztetve folynak. Ezt azért is szükséges hangsúlyozni, mert az 1945 utáni időszak hazai szakbibliográfiai munkálatait mindeddig az ötletesség, a koordináció teljes hiánya jellemezte.

Az Országos Széchényi Könyvtár 1976-os tárgyévvel 1979-ben indította el éves

kurrens bibliográfiai sorozatát, melynek immár 3., az 1978. év termését feltáró kötete jelent meg. Ennek ismertetése során, a bevezetőben mondtak miatt is elsősorban az egész vállalkozás jelentőségéről, az irodalmi bibliográfiai rendszerében betöltött szerepéről szeretnénk szólni. Indokolja ezt az a körülmény is, hogy az elmúlt három év során végre teljesen kialakult e bibliográfia arculata, s bizonyos távlatok jobban lehetővé teszik a valós értékelést.

A bibliográfiai sorozat egyik legfőbb érdemének tartjuk, hogy alapvetően támaszkodik a már korábban elindult vállalkozásokra, így elsősorban a *magyar irodalomtörténet bibliográfiája* című összeállításra. Mint ismeretes, e bibliográfia az 1970-ig megjelent irodalomtudományi, irodalomtörténeti anyagot összegzi, s ugyancsak 1970-nel kívánja zárni az önállóan, kötetformában publikált, irodalmi szövegeket is magában foglaló sorozatát Kozsca Sándor is. Az OSZK tervezi, hogy az 1971-től 1976-ig, tehát a kurrens kötetek indulásáig terjedő időszak termését visszamenőleg feldolgozza. Ha ezek a tervek realizálódnak, a folyamatban levő munkák befejeződnek, akkor hazánkban az irodalomtudomány területén épül ki elsőként az időben és gyűjtőkörben egyaránt egymáshoz igazodó szakbibliográfiai rendszer.

Az OSZK kurrens bibliográfiája az időhatárok figyelembevételén túl szakrendjében is igazodott a retrospektív bibliográfia gyakorlatához: az irodalom elvi és elméleti kérdéseit magában foglaló fejezet után az irodalom történetét foglalkozó részt találjuk, melyet a „Magyar irodalom külföldön” és „A magyar irodalom és története: Szerzők” című fejezetek követnek. A kötet utolsó része „Az egyetemes irodalomtudomány magyar bibliográfiája” címet viseli. Ez az analóg felépítés a használt munkáját könnyíti meg.

A bibliográfia szerkesztői bevezetőjükben nagyon precízen és egyértelműen írták le a gyűjtés körét, a regisztrált dokumentumok kategóriáit, nem adva lehetőséget a szerkesztői szubjektivitásnak, annak esetenkénti kényszerű mérlegelésére, hogy mit ítéljen fontosnak, felvétele érdemesnek. Ez az összeállítás jelentős érdeme, a használt nem hagyja bizonytalanságban, pontosan tudja, mit várhat a bibliográfiaától.

A kurrens bibliográfia gyűjtőkörével lényegében egyet lehet érteni. Talán egy terület van, melynek hiánya komoly aggályokat ébreszt: a szerkesztők eleve lemondtak az időszaki kiadványokban megjelent szépirodalmi alkotások bibliográfiai re-

gisztrálásáról. Tudjuk, hogy a folyóiratokban és hírlapokban megjelent verseknek, elbeszéléseknek a feldolgozása jelentős többletmunkát jelentene, ennek komoly anyagi kihatásai volnának, lényegesen megnövelné a bibliográfia terjedelmét, azonban pontosan ez az a kategória, melyet a *Magyar Nemzeti Bibliográfia Időszaki Kiadványok Repertórium*a is kirekeszt gyűjtéséből. Mivel ezen irodalmi művek jelentős hányada nem kerül be önállóan megjelent kötetekbe, antológiákba sem, féltő, hogy elkallódnak, nem maradnak fenn az irodalomtörténet számára.

A magyar irodalom és irodalomtudomány bibliográfiája című összeállítás forrásértékű alkotás, melyben az irodalom és irodalomtudományi írások mellett megtaláljuk a rokon- és társtudományok, így többek között a könyv- és sajtótörténet, nyomdászattörténet, könyvtártörténet anyagát is. Az eligazodást részletes tartalomjegyzék, névmutató, továbbá rövidítésjegyzék és a feldolgozott kiadványok jegyzéke segíti. Remélhetőleg sikerül majd megoldani az átfutási idő további csökkentését, mely nagyban növelné a bibliográfia használati értékét, s valóban a kurrens tájékozódás eszközévé válhatna.

E sorozat a munka volumene és minősége révén egyaránt jelentős reprezentánssá az utóbbi évek bibliográfiai termésének és komoly nyeresége a hazai irodalomtudományi kutatásnak.

SZABÓ SÁNDOR

Kazinczy Ferenc bibliográfia. Összeállította V. Busa Margit. Miskolc, 1981. 331 l. (Documentatio Borsodiensis II.)

Kazinczy Ferenc halálának 150. évfordulója alkalmából készült el a mind ez ideig leteljesebb Kazinczy életmű bibliográfia, melyet a II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár és a miskolci Herman Ottó Múzeum közösen adott ki. A bibliográfiai adatok felosztása időrendi. 1775 az első dátum: Kazinczy első nyomtatásban közölt műve, egy iskolai dolgozat jelzi az indulást. Az anyaggyűjtés záró évszáma pedig 1980. Az eddig megjelent Kazinczy-szövegek teljességre törekvő gyűjtését adja, valamint az íróra vonatkozó irodalmat. Az évszámokon belül öt csoportba osztotta az adatokat az összeállító. Az I. kötetben megjelent műveinek szövegközlése és ismertetése; II. a periodikumokban megjelent műveinek szövegközlése és ismertetése, sajtó alá rendezések, az általa írt bevezetések és ismertetése; III. kötetben és periodikumokban megjelent fordításainak közlése; IV. saját mű-

veiről, fordításairól és személyéről megjelent irodalom; V. társszerzős művei, műveiről készült fordítások, átdolgozások; a Kazinczy-családra vonatkozó adatok közlése. Ez a feldolgozási módszer hűen követi időrendben a Kazinczy-életművet, de kissé nehézkessé teszi az adatkeresést, pontosabban: egy szempontú visszakeresést tesz lehetővé, az évszám szerintit. Nagyon hasznos a kötetben többször kiadott versek és művek tartalomjegyzékének a közlése. A bevezetésben olvashatjuk, hogy a tanulmánykötetek közül azok kerültek be az összeállításba, amelyeknek külön Kazinczyval foglalkozó fejezetük van; Kazinczy széles körű levelezéséből pedig azok a levélközlések kapnak helyet, melyek nem szerepelnek a Kazinczy-levelezés kötetében, vagyis csak az 1960 után előkerült és publikált levelek. A bevezető felhívja a figyelmünket azokra a folyóiratokban megjelent tanulmányokra és cikkekre, melyeknek címéből nem derül ki, hogy tartalmuk Kazinczyról és műveiről szól.

A szerkesztő tehát igyekezett elkerülni az anyag túlzott felduzzasztását olyan adatokkal, melyek az alapvető Kazinczy-szakirodalomban megtalálhatók. Ezért maradtak ki a tankönyvek, az irodalomtörténeti kézikönyvek Kazinczyval foglalkozó fejezetei.

A megjelenés dátumát közlő adatok nem mindig precízek, de ilyen nagy mennyiségű adathalmaz esetében ezt nehéz is megvalósítani. A kötetet kiegészítik még a kézirat lezárása után megtalált adatok, valamint a névmutató. A szerény külső gazdag tartalmat takar: a kötet nagyon alapos, Kazinczy műveit és a műveiről szóló irodalmat mélyen feltáró filológusoknak szánt bibliográfia.

CSÓRA KAROLA

A Múzeumi és Könyvtári Értesítő repertórium (1907–1918). Összeáll. M. KATONA JULIANNA Bp. Művelődéskutató Intézet, 1982. 155 p.

A Művelődési Minisztérium „Közművelődés helyzete és fejlődésének távlatai” kutatási főirányának keretében új sorozatot indított útjára a Művelődéskutató Intézet. Célja egyrészt a művelődés-, könyvtár- és múzeumpolitikával foglalkozó történeti jellegű tanulmányok, valamint forráskiadványok megjelenítése, másrészt az egyes korszakok szakfolyóiratainak analitikus feldolgozása, illetve azok közreadása. E program megvalósításának első produktuma M. Katona Julianna nemrégiben kiadott munkája.

A *Múzeumi és Könyvtári Értesítő* — a Múzeumok és Könyvtárak Országos Fő-

felügyelőségének és Országos Tanácsának szaklapja — századunk első két évtizedének jelentős dokumentumforrása, mely nélkülözhetetlen a kor művelődésügyével foglalkozók számára.

A *Múzeumi és Könyvtári Értesítő* 1907 és 1918 között rendszeresen, évi négy számmal jelentkezett. Főszerkesztője Mihalik József művészettörténész volt. A lap legfontosabb feladatának tekintette, hogy összehangolja a magyarországi közgyűjtemények irányítását, kapcsolatot létesítsen közöttük, s elvi és módszertani kérdések tisztázásával segítse munkájukat.

A repertórium időrendben dolgozza fel a megjelent írásokat. A tizenkét évfolyam anyaga ezen belül a folyóirat rovatainak sorrendjét követi (Önálló cikkek, Kisebb közlemények, Hivatalos közlemények, Irodalom, Külföldi Szemle). Kár, hogy az összeállító csupán a szerző, a cím, esetleg az alcím, néha a műfaj jelölésére szorítkozik. Az 1—801-ig számozott tételeket az 1001—1960. sorszámokkal ellátott „Illusztrációk jegyzéke” követi. Ez utóbbi az ábrázolt tárgy megnevezését és lelhelyét, valamint a hozzá tartozó cikk tételeszámát tartalmazza. Az időrendbe állított tartalomjegyzék jellegű cikkbibliográfiát a mutatórendszer teszi teljessé, használhatóvá. Itt az összeállító a tanulmányok, cikkek és illusztrációk adatait egyaránt feldolgozta. A névmutatóból kiderül, hogy a folyóiratban rendszeresen publikáltak: Fraknói Vilmos, Mihalik József, Gulyás Pál, Harsányi István, Tömörkény István stb. E néhány név is fémjelzi a lap színvonalát. Igen értékes a kötet tárgymutatója, mely közel hatvan jól megválasztott tárgyszóval igyekszik feltárni a cikkek tartalmát, illetve az illusztrációk tárgyát. A földrajzi mutató jelzi, hogy a részletes hazai — kisebb településekre is kiterjedő — beszámolók mellett a külföldi nagyvárosok művelődésügyével is foglalkoztak a folyóirat szerzői. Az intézménymutató a századelő — hazai és külföldi — múzeumait, könyvtárait, közgyűjteményeit és egyéb művelődési irányító szerveit vonultatja fel.

A *Múzeumi és Könyvtári Értesítő* Repertórium a jól használható segédeszköz tudományos kutatók, művelődésügyi szakemberek, egyetemi hallgatók, illetve a korszak iránt érdeklődők számára. Remélhető, hogy a sorozat bejelentett további darabjai, mint pl. a *Könyvtári Szemle*, a *Néptanítók Lapja*, a *Diárium* hasonló feldolgozásra és hamarosan kiadásra kerülnek.

LANZERITSCH MÁRIA

Útmutató a Pest megyei Levéltár Nagy-kőrösi Osztálya Irataihoz. Összeáll.: Bőőr László. Bp. 1981, Pest Megyei Levéltár, 244 l., ill. (Pest Megyei Levéltári Füzetek 3. sz.)

Levéltári útmutatóról szóló ismertetést könyvtárügyi folyóirat hasábjaira bocsátani szokatlan dolog. Ezúttal úgy véljük, mégis indokolt a kivétel, mert olyan kötetről van szó, amely nemcsak tartalma, hanem főként módszere miatt megérdemli a könyvtárüggyel foglalkozók figyelmét is.

A Pest megyei Levéltári Füzetek szerkesztősége, s elsősorban maga a szerkesztő, Lakatos Ernő, e kötetrel olyan útmutatót kívánt a kutatók számára közreadni, mely részletesen elirányít nemcsak abban a kérdésben, hogy a nagykőrösi levéltári osztály állományában milyen iratok találhatóak, nemcsak abban, hogy egy-egy város vagy község történetének forrásanyaga az élet mely területéről, milyen évkörből és milyen mennyiségben áll rendelkezésre, hanem tájékoztat arra vonatkozólag is, hogy milyen az állomány eddigi kéziratossága és részben nyomtatott formában elkészült feldolgozása is.

Mint minden levéltári anyagnál, fontos volt egy-egy terület gyors megtalálhatósága a kutató számára. Mivel a helytörténet alapegysége a település, a község, a feldolgozók az irattermelő szervek, illetve személyek működése során készült irat-együtteseket, fondokat, a területi-igazgatási egységek rendjében mutatják be.

Megtudjuk az Útmutatóból, hogy az abonyi járás iratai a 19. század végétől 1950-ig sajnos csak igen szerény mennyiségben maradtak meg; az 1950 óta fennálló ceglédi járás iratai viszont jóval nagyobb mennyiségűek. A levéltári osztály illetékességi területén levő községek levéltárainak esetében mindössze három olyant találunk, amelynek anyaga a 19. századig visszanyúlik: ezek Albertirsa (1814-től), Törtel (1852-től) és Jászkarajenő (1877-től). Igaz, a járás területét jobbra újabb szervezésű községek jellemzik, melyek a nagy kiterjedésű városi határokon jöttek létre; de azért az adatok mutatják az írásbeliség megbecsültetésének alacsony fokát és az iratvesztések nagy mértékét is. Ugyanakkor viszont a két megyei város, Cegléd és Nagykovács levéltárai a 17. századig visszamenően gazdag, sokrétű és jól megőrzött anyagot tartalmaznak. Összefoglalóan azt is megállapíthatjuk, hogy a Pest megyei Levéltár Nagykovácsi Osztályán a megőrzött fondok tekintetében szembetűnő az utolsó három évtized anyagának predominanciája, és ez az anyag elsősorban gazdasági vonatkozású.

Módszertanilag az Útmutónál a provenienciá elvének a territorialitás elvével való, a lehetőségig következetes összegegyeztetéséről van szó, ami nemcsak a levéltárosok, hanem a kéziratos anyaggal foglalkozó könyvtárosok számára is figyelemreméltó lehet. A provenienciá elvének merev és mechanikus alkalmazásával szemben elasztikusabb alapeltekkészítés és a tematikus összevonás módszerét ismerhetjük fel ebben, ami a kézirattári gyakorlatban már régebben is felmerült, de most, láthatóan, levéltári síkon is utat tör — az adott esetben a territorialitás szempontja szerint. Ennek tanulságát a könyvtárosnak is érdemes megismernie.

Az Útmutató — és a hozzá hasonló jövődöbéli kiadványok — hasznát mindenképpen a történetírás látja majd. Nemcsak az eseménytörténet, a művelődéstörténet, a helytörténet, hanem a családtörténet is. Sajnálatos, hogy a polgári — értelmiségi és kézműves —, valamint a paraszti és munkás családtörténet visszhangot kellett, de alapjában mégis izoláltan maradt kezdetek után, nálunk ma is még a történettudomány perifériáján foglal helyet. Az Útmutató az adott vidék kutatói számára ebben is hatékony segítséget nyújthat, éppen a tematikus csoportosítás következtében is.

Figyelmet érdemel, hogy a szerkesztők az egyes területi egységek fondjainak bemutatása után „Kronikák, helytörténeti feldolgozások” gyűjtőcímmel bemutatják az őrizetükben levő — bár bizonyosan különböző színvonalú — feldolgozásokat is, ami azért is rendkívül hasznos a kutatás számára, mert a párhuzamos kutatás ily módon elkerülhetővé válik.

Az Útmutatót a levéltár helyiségeit és egyes kiemelkedő darabjait ábrázoló fényképek teszik változatossá és szemléletessé.

F. Z.

Lohrmann, K.: 1000 Jahre Österreichisches Judentum. Ausstellungskatalog. Eisenstadt, 1982. 462, [2] l.

Eisenstadtban egykor híres zsidó múzeum volt: a Wolf-gyűjtemény. Ami megmaradt belőle, Amerikába került.

A burgenlandi kormányzat Österreichisches Jüdisches Museum néven újat nyitott a címben jelzett kiállítással. Erről pompás, illusztrált katalógust adott ki. A jól válogatott, színes anyag dokumentálásához az alábbi megjegyzéseket fűzzük.

283. l. A bemutatott Haggáda nem 1770-ből, hanem 1748-ból való. A 100. és 102. képek is Chájjim b. Ásér Ansel Haggájának lapjai.

285. l. Az 1720-ban Bécsben másolt imádságos könyvet (ma a British Library-ban) nem a Trebitschből való Árje Jehúda Léb Kahana másolta és rajzolta, hanem Sámuel Dreznitz. Elég, ha rátekintünk egyéb műveire. Lásd utoljára A. Scheiber: *SBB*. IX. 1969. 33—40.

293. l. No. 13. IV. Béla Zsidó privilégiumát kritikai kiadásban Büchler Sándor közölte: *Heller-Emlékkönyv*. Bp., 1941. 139—146.

299. l. No. 24. Az Admonti Bibliáról további adat került elő: *MZsO*. XVIII. Bp., 1980. 457. No. 803. A Bibliáról részletes tanulmányt írt T. Wehli: *Die Admonter Bibel. Acta Historiae Artium*. XXIII. 1977. 173—285.

310—311. l. No. 39. A Judensau ábrázolásához vö. A. Scheiber: *Orientalia Suecana*. XVI. 1967. 96—98.

344. l. No. 130. Mesullám Zimmelről további adatokat hoz A. Scheiber: *Biblos*. XVIII. 1969. 180—181.

344. l. Nos. 130—131. Áron Wolf Herrlingen munkásságához lásd még A. Scheiber: *Isr. Wochenblatt*. LXVII. 1967. No. 16. Aukciókon külföldön számos ismeretlen műve bukkant fel az utóbbi években. Érdemes lenne ezeknek bibliográfiáját összeállítani.

385. l. No. 222. A rohonci Chevra-könyv ábrája nálam is közölve van: *SBB*. III. 1957. 5.

A katalógus alapján képet nyerhet az olvasó az osztrák zsidóság ezeréves múltjáról.

SCHIEBER SÁNDOR

Кузмин, А. Г.: Начальные этапы древнерусского летописания. Moszkva, 1977. Mgv 405 p.

A régi orosz írásbeliségnek, elsősorban a 12. század második feléig írt oroszországi krónikáknak a történetéről és a velük kapcsolatos kutatások problémáiról fontos könyv jelent meg a közelmúltban. A. G. Kuzmin műve összefoglaló jellegű: az eddigi krónikakutatások szintézise, de új eredményeket és érdekes következtetéseket is tartalmaz. A szerző így jelölte meg munkája célját: „Könyvem feladata a régi orosz krónikaírás jellegének meghatározása, tanulmányozása és útkeresés az objektív valóság visszatükröződési törvényszerűségeinek e területen történő feltárásában.”

A könyvben kiemelkedő helyet kap az egyik legjelentősebb középkori orosz kút-fő, az ún. Óskronika, vagy más néven Első Krónika. Kuzmin behatóan foglalkozik az Óskronika keletkezésével kapcsolatos prob-

lémákkal. A krónikakutatás legfontosabb feladatának a forrásművek pontos kronológiai összeállítását tartja. Műve legérdekesebb fejezetében az orosz évkönyvek legősibb nyelvemlékeinek kölcsönhatásait elemzi. Részletesen tárgyalja az első novgoradi krónika, valamint a híres 11. század végi és a 12. század eleji krónikaírás történetét, s ennek során Nesztor munkásságának fontosabb állomásait. A magyar szakirodalom már foglalkozott a Nesztor-krónika magyar történeti vonat-

kozású részleteivel, sőt ezek megjelentek magyar fordításban is. (Hodinka Antal: *A magyar honfoglalás külföldi*. Bp. 1900.) Az orosz krónikák e magyar vonatkozásai mellett még azért is különösen érdekes számunkra Kuzmin könyve, mert kitér a régi orosz évkönyvek szövegelemzési problémáira és általában a krónikakutatás módszertani kérdéseire is.

MAGYAR MARIANNA

A kiadásért felelős az Akadémiai Kiadó igazgatója

Műszaki szerkesztő: Sándor István

A kézirat a nyomdába érkezett: 1983. III. 7. — Terjedelem: 8,4 (A/5) ív
83.11839 Akadémiai nyomda, Budapest — Felelős vezető: Bernát György

TARTALOM

<i>Pajkossy Györgyné</i> : Ellobodius és baráti körének könyvei az Egyetemi Könyvtárban	225
<i>Huber Kálmánné</i> : A Symposion és köre (1924–1928)	243

KÖZLEMÉNYEK

<i>Erdő Péter</i> : Az Akadémiai Könyvtár Kézirattárának egyházjogi tartalmú középkori kódextörédékei	251
<i>Monok István</i> : Csanaki Máté könyvjegyzéke	256
<i>V. Kovács Sándor</i> : Az esztergomi Hriágyel-kézirat (Curtius Rufus magyar versekben)	262

MAGYAR KÖNYVESHÁZ

<i>Vásárhelyi Judit</i> : Ismeretlen XVI. századi jezsuita nyomtatvány a Heltai-műhelyből	264
<i>V. Ecsedy Judit</i> : Nyomdatörténeti érdekességek Vásárhelyi Gergely utolsó művében	272
<i>Heltai János</i> : Szenci Molnár Albert itthon nyomtatott műveinek hangjelöléséről	273
<i>Pavercsik Ilona</i> : Adalékok a bártfai és lőcsei nyomda lengyelországi kapcsolataihoz	282
<i>Holl Béla</i> : A nagyszombati egyetemi vizsgák kiadványait szabályozó rendelet...	286
<i>Szelestei N. László</i> : Hamis impresszumú könyvek a XVIII. századi Magyarországon	292

FIGYELŐ

Klaniczay Tibor 60. születésnapjára	305
<i>Dán Róbert</i> : Scheiber Sándor köszöntése	306
<i>F. Csanak Dóra</i> : Gergely Pál (1902–1982)	306
<i>Veszprémy László</i> : Művészet I. Lajos korában (A székesfehérvári István király Múzeum kiállítása)	307
<i>Borsa Gecon</i> : Könyvtörténeti kiállítás Zágrábban	308

SZEMLE

Köpeczi Béla: Döntés előtt (Az ifjú Rákóczi eszmei útja) Bp. 1982. (<i>Búskey István</i>)	309
Kiss István: Az Athenaeum Könyvkiadó története és szerepe a magyar irodalomban. Bp. 1981. (<i>Vot Krisztina</i>)	310
Dán, R.: Matthias Vehe-Glirius. Life and Work of a Radical Antitrinitarian with his Collected Writings. Bp.–Leiden, 1982. (<i>Scheiber Sándor</i>)	311
A magyar irodalom és irodalomtudomány bibliográfiája. 1978. Szerk. Németh S. Katalin. Bp. 1982. (<i>Szabó Sándor</i>)	313
Kazinczy Ferenc-bibliográfia. Összeáll. V. Busa Margit. Miskolc. 1981. (<i>Csóra Karola</i>)	314
A Múzeumi és Könyvtári Értesítő repertórium (1907–1981). Összeáll. M. Katona Júlia (<i>Lanzeritsch Mária</i>)	314
Útmutató a Pest Megyei Levéltár Nagykőrösi Osztálya irataihoz. Bp. 1981. (<i>Fallenbüchl Zoltán</i>)	315
Lohrmann, K.: 1000 Jahre Österreichische Judentum. Ausstellungskatalog Eisenstadt, 1982. (<i>Scheiber Sándor</i>)	316
Kuzmin, A. G.: Nacsalnüje etapü drevnerusszkogo letopiszania.: Moszkva, 1977. (<i>Magyar Marianna</i>)	316

SOMMAIRE

Pajkossy, Mme György: Les livres d'Ellebodius et de son cercle amical à la Bibliothèque de l'Université 225
Hubay, Mme Kálmán: Le Symposium et son cercle (1924—1928) 243

CONTRIBUTIONS HISTORIQUES

Erdő, Péter: Les fragments de codex médiévaux se rapportant au droit ecclésiastique de la collection de manuscrit de la Bibliothèque de l'Académie 251
Monok, István: Le catalogue des livres de Máté Csanaki 256
V. Kovács, Sándor: Le manuscrit Hriagyel d'Esztergom (Curtius Rufus en vers hongrois) 262

ANCIENS LIVRES HONGROIS

Vásárhelyi, Judit: Un imprimé jésuite inconnu du XVIe siècle, provenant de l'atelier de Heltai 264
V. Ecsedy, Judit: Des curiosités d'histoire de presse, dans le dernier ouvrage de Gergely Vásárhelyi 272
Heltai, János: Sur la notation phonétique dans les ouvrages d'Albert Szenci Molnár, imprimés en Hongrie 279
Pavercsik, Ilona: Contributions aux relations polonaises des imprimeries de Bártfa et de Lőcse 282
Holl, Béla: Le décret réglant les publications des examens universitaires de Nagyszombat de 1703 286
Szelestei N., László: Des livres ayant un faux impressum en Hongrie au XVIIIe siècle 292

CHRONIQUE

Pour le 60e anniversaire de Tibor Klaniczay 305
Dán, Róbert: Hommage à Sándor Scheiber 305
F. Csanak, Dóra: Pál Gergely (1902—1982) 306
Veszprémy, László: L'art à l'époque de Louis I, 1342—1382. (L'exposition du Musée Roi Étienne de Székesfehérvár) 307
Borsa, Gedeon: Une exposition d'histoire de livre à Zagreb 308

REVUE

Köpeczi, Béla: Döntés előtt. (Az ifjú Rákóczi eszmei útja.) (Avant la décision. Le chemin idéologique du jeune Rákóczi.) — Bp. 1982. (*Bitskey, István*) 309
Kiss, István: Az Athenaeum könyvkiadó története és szerepe a magyar irodalomban. (L'histoire de la maison d'édition Athenaeum et son rôle dans la littérature hongroise.) — Bp. 1981. (*Voit, Krisztina*) 310
Dán, R.: Matthias Vehe-Glirius. Life and Work of a Radical Antitrinitarian with his Collected Writings. — Bp. — Leiden, 1982. (*Schreiber, Sándor*) 311
Bibliographie de la littérature et des sciences littéraires hongroises de 1978. — Bp. 1982. (*Szabó, Sándor*) 313
La bibliographie des œuvres de Kazinczy. Rédigée par Margit V. Busa. — Miskolc, 1981. (*Csóra, Karola*) 314
Répertoire du Bulletin des Musées et des Bibliothèques (1907—1981) (*Lanzerits, Mária*) 314
Guide aux écrits de la Section de Nagykőrös des Archives du Comitat Pest. — Bp. 1981. (*Fallenbüchl, Zoltán*) 315
Lehrmann, K.: 1000 Jahre österreichisches Judentum. Ausstellungskatalog. — Eisenstadt, 1982. (*Scheiber, Sándor*) 316
Kuzmin, A. G.: Načsalnüle etapü drevnerusszkogo letopiszania. — Moszkva, 1977. (*Magyar, Marianna*) 316